

Kindral Johan Laidoneri mälestuse jäädvustamisest

Eesti riigitegelastest on Johan Laidoner isik, kes juba oma eluajal jäädvustati millegi enama, kui vaid üksiku artikliga perioodikas või elulooga biograafilises väljaandes. Teadaolevalt esimene märk selleks pandi maha 1921. aastal. Siis asutati Kindral Laidoneri nimeline invaliidide kapital. Nimetatud kapitali komitee rajas 1921. aastal ühiselt Eesti Punase Ristiga Kindral Laidoneri nimelise sanatooriumi.

Kindrali mälestust on jäädvustatud läbi aegade ka kirjasõnas. Esimene mahukas raamat tema kohta ilmus 1934. aastal, kui Laidoneril täitis pool sajandit sünnist. „Johan Laidoner, Mälestusi kaasaeglasilt“ ilmus esindusliku 438 leheküljelise värvitahvlitega varustatud väljaandena 1934. aasta algul 4500 eksemplaris. Kuna nõudlus osutus oodatustunduvalt suuremaks, siis avaldati koheselt veel ka lühendatud, 224 leheküljeline raamat. Mahukast esimesest väljaandest tuli samal aastal veel kordustrukk.

Lisaks nimetatud monograafiale valmis iseseisvusaastail veel kaks vähemat väljaannet. Sarjas "Eesti rahvuslikud suurmehed. Elulooline kirjastik noorsoole" ilmus 46 leheküljeline raamat "Ülemjuhataja kindral Johan Laidoner Vabadussõja võidurikas juht"¹. Päris iseseisvuse lõpul jõudis raamatulettidele ka venekeelne biograafia. Nimetatud 24 leheküljeline brošüür "Naš glavnokomandujuštšii general Ivan Jakovlevitš Laidoner" oli samuti suunatud noorsoole.

Koguteose meie Sõjavägede Ülemjuhatajast avaldas 1953. aastal paguluses kindrali onupoeg kolonel Villem-Leopold Saarsen. Taasiseseisvusperioodil on ilmunud Johan Laidoneri elu ja tegevust käsitlevaid arvukaid artikleid perioodilistes väljaannetes. Eraldi raamatuna ilmus 1993. aastal Eesti Teaduste Akadeemia Ajaloo Instituudi väljaandena 160 leheküljeline "President ja Sõjavägede Ülemjuhataja NKVD ees". Koostaja Magnus Ilmjärve poolt on vene keelest tõlgitud ja kommenteeritud Konstantin Pätsi ja Johan Laidoneri ülekuulamisprotokollid, mis seni seisnud varjul KGB fondides. Raamat sisaldab palju uut ja huvitavat. Peab siiski märkima, et ülekuulamisprotokollide esitamine vaid üksikute valitud kommentaaridega heidab teenimatult halba varju tollastele riigitegelastele. Õhkkonnas, kus ülekuulatavad olid pideva vaimse ja füüsilise surve all, väänati vahialustelt välja just seda, mida NKVD kuulda soovis ja pandi kirja lausa valet.

Mainimist väärib vast põhjalikumalt ülevaatenä 1997. aastal ilmunud raamatus "Eesti Vabariigi kindralid ja admiralid", mille koostajaks Mati Õun, avaldatud pikem elulooline ülevaade Johan Laidonerist. Kõige uuem raamat Laidonerist (ilmus 2008. aastal) on Martti Turtola „Kindral Johan Laidoner ja Eesti Vabariigi hukk 1939-1940.“.

Muidugi on kindraliga seoses trükitud mitmeid vähemaid propagandabrošüüre 1934. aasta riigivanemaks kandideerimise ajal ning viimastel aastatel tema isikuga ühenduses olevate tähtpäevade tähistamiseks. Nii nagu mujal maailmas, on Eestimaal olnud kombeks anda tunnustatud isikute nimesid avalikele kohtadele. Vähemalt kolme Eesti linna tänavad või väljakud on kandnud Laidoneri nime. Neist esimesena ristiti Viljandi vanalinnas paiknev Suurturg 12. veebruaril 1934. aastal linnavolikogu otsusega Kindral Laidoneri platsiks. Ka Rakvere Linnavolikogu oma 14. veebruaril 1934. aastal toimunud istungil otsustas Vabadussõja mälestussamba taga asuva noore

puiestiku ristida Kindral Laidoneri pargiks.

Pärnu Linnavolikogu otsustas 28. juunil 1936. aastal Vee tänava ristida ümber Johan Laidoneri tänavaks. Viljandimaalt pärineva riigimehe mälestuse jäädvustamiseks otsustasid ka Viljandi Muuseumi juhid 1937. aasta kevadel luua Kindral Laidoneri nimelise mälestusesemete kogu.

Kindral Laidonerile rajati samuti juba elu ajal monument. Mõtte algatajaks oli Vabaduse Risti Vendade Ühenduse Viljandi osakond. Korralisel aasta peakoosolekul, 21. mail 1936. aastal otsustati Johan Laidoneri sünnikoht Raba talu koht jäädvustada algul ajutise tähisega ning edaspidi rajada väärikas mälestusmärk. Kuna kindrali sünnikohas polnud säilinud hooneid, püsti oli vaid õue maa-alal kasvanud vana tamm, siis valiti tulevase monumendi asukohaks endise elumaja ase. Kindral Laidoneri sünnikoha tähise pidulik avamine toimus pühapäeval, 23. mail 1937. aastal. Kommunistide poolt lasti mälestusmärk õhku 5. septembril 1940. aastal.

Kindrali sünnikoha tähise pidulik taasavamine toimus 9. septembril 1990. aastal. Tähise avamise päeval 9. septembril 1990. aastal toimus Kolme Tamme jooks, mille algatajaks oli Arne Sammel ja mis muudeti traditsiooniks ning mida peeti edaspidigi Võidupühal.

Rääkides kindrali mälestuse jäädvustamisest, tuleb märkida, et Laidoner on kahe omavalitsuse, Viljandi linna ja Viljandi valla, aukodanik. Esimesena andis sellise austava tiitli kindralile Viljandi linn. Pidulikul linnavolikogu istungil 12. veebruaril 1934 valiti oma lapsepõlve selles linnas veetnud Johan Laidoneri Viljandi aukodanikuks ning ühtlasi anti tema nimi senisele turuplatsile. Et lugupidamine oma aukodaniku vastu ei piirdunud vaid valimise ja auaadressiga, annab tunnistust seegi, et alates 12. veebruarist 1939. aastal heisati linna raekoja tornis kindrali sünnipäevaks lipp, mida kavatsesi teha edaspidi igal aastal.

Taasiseseisvumise järel taastati Laidoneri kui Viljandi linna aukodaniku staatus ning loodetavasti saab volikogu istungite saalis paiknema kunagi ka kindrali pronksist rinnakuju. Traditsioon heisata raekoja torni tema sünnipäeval lipp ei ole seni veel järgimist leidnud.

Viljandi Vallavolikogu valis oma istungil 25. mail 1937. aastal, kaks päeva pärast kindrali sünnikoha tähise avamist, Johan Laidoneri valla aukodanikuks. Nimetamata ei saa jätta, et Johan Laidoneri nimi on jäädvustatud meie kõrgemate teadusasutuste audoktorite nimekirjas. Tartu Ülikooli audoktoriks valiti kindral 24. veebruaril 1928. aastal, seda kui endine Sõjavägede Ülemjuhataja teenete eest, mis osutatud Eesti kaitseväge loomisel ja juhtimisel Vabadussõjas. Tallinna Tehnikaülikooli tehnikateaduste audoktoriks sai Laidoner 9. veebruaril 1938. aastal. Kindral valiti ka Eesti Teaduste Akadeemia auliikmeks selle täiskogu koosolekul 26. aprillil 1940 isikuna, kellel on silmapaistvad teened Eesti riigi loomisel ja samuti Eesti teaduse edendamisel. Tänapäeval kannab kindrali nime ka tema Viimsi mõisas asuv muuseum.

Jaak Pihlak,
Viljandi Muuseumi direktor